

Студентські наукові дослідження з актуальних проблем лінгводидактики (Матеріали студентсько-викладацького науково-методичного семінару, 9 квітня 2009 р.). — Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2009.

Голубовська І.В.,

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри філології і лінгводидактики

Тарас Шевченко й розвиток української дитячої літератури (до 195-ї річниці поета)

Виховання творчої особистості майбутнього вчителя початкових класів як словесника, дослідника й охоронця рідного слова відбувається не тільки на заняттях з мовних та лінгводидактичних навчальних дисциплін, а й при вивченні такої важливої дисципліни, як "Дитяча література". Видається неможливим досліджувати рівні сучасної української літературної мови, основоположником якої по праву вважають Тараса Шевченка, без дослідження його місця в художній літературі, зокрема дитячій. Отже, рекомендуємо студентам, здібним до науково-дослідної роботи, тематику дипломних робіт, зупиняємося на постаті видатного поета та стилістичних особливостях його творчості.

Як відомо, Тарас Григорович не писав спеціально для юних читачів, однак його вплив на розвиток нової української дитячої літератури важко переоцінити. Власне, до Кобзаря дитяча література ще не виділилася в окрему галузь мистецтва слова, і саме унікальна спадщина поета сприяла формуванню красного письменства для найменших. Немає жодних сумнівів у тому, що вивчення геніального Шевченкового набутку може неабияк вплинути на професійне становлення майбутніх педагогів початкової школи. Наша стаття є спробою аналізу Кобзарєвої поезії крізь призму дитячої літератури.

Так, надзвичайною зворушливою в трактуванні Шевченка, котрий рано залишився сиротою, стала тема материнства. Чи не вперше у світовому красному письменстві поет показав жінку не як об'єкт пристрасного кохання, а уславив матір – берегиню роду й нації:

У нашім раї на землі

Нічого кращого немає,

Як тая мати молодая

З своїм дитяточком малим [2: 159].

Українська мадонна, оспівана генієм, – це взірць істинної, самозреченої любові; задля щастя рідної дитини шевченківська мати здатна на будь-який героїчний вчинок.

Автор "Заповіту" виявив інтерес до неповторного внутрішнього світу дитини, із психологічною достовірністю відтворивши її особливі думки, сподівання, емоції, вболівання. Кобзар послідовно звертався до теми

знедоленого дитинства, в реалізації якої виразно простежуються автобіографічні мотиви. Шевченко із сумом констатував:

*І золотої, й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Моєї долі молодой...* [2: 145].

Автор не шкодував про свої юні роки, бо вони ніколи не були ані золотими, ані дорогими: народився в рабстві, рано залишився без батьків, зазнав усіх найстрашніших образ і знущань – тож знедолене сирітське дитинство залишило в його серці невилгоїну рану.

Поезія **"І золотої, й дорогої..."** пронизана трагічним пафосом. Зустріч із хлопчиком-сиротою викликає в оповідача гіркі спомини про власне злощастя:

Мені здається, що се я,

Що це ж та молодість моя [2: 145]. Для автора найстрашнішим є рабська доля сироти:

*Мені здається, що ніколи,
Воно не бачитиме волі,
Святої воленьки* [2: 145].

Епітет *свята* підкреслює значимість свободи для кожної людини й особливо для самого Кобзаря, котрому цієї свободи завжди бракувало. З боєм у серці поет усвідомлює, що знедолені діти *"не знатиме, де дітись // на сім широкім вольнім світі"* [2: 145]. Гнівною іронією просякнуті Шевченкові рядки про перспективи, які чекають на сироту в прийдешньому: гіркий хліб наймитовань, а то й двадцятип'ятирічна страшна солдатчина:

*...і піде в найми, і колись,
Щоб він не плакав, не журились,
Щоб він де-небудь прихилився,*

То оддадуть у москалі [2: 145]. Застосовуючи засоби сарказму, автор викриває жорстокість тогочасного ладу.

В автобіографічному вірші **"Мені тринадцятий минало..."** Шевченко відтворює епізод із далекого минулого. Багатий внутрішній світ ліричного героя цієї поезії суголосний із переживаннями юного Тараса. Композиція аналізованого твору своєрідно відбиває зміну настроїв головного персонажа; звідси виразний поділ вірша на чотири частини.

Початок поезії пронизаний оптимістичним пафосом. Яскравий сонячний день викликає в юного героя стан емоційного піднесення:

Мені так любо, любо стало,

Неначе в бога... [2: 146]. Проте щастя було недовгим, криваві промені західного сонця повернули замріяного оповідача до сумної дійсності:

Мов прокинувся, дивлюся:

Село почорніло,

Боже небо голубеє –

І те помарніло [2: 146]. Ліричний герой гостро переживає своє безталання:

Не дав мені бог нічого!..

*І хлинули сльози,
Тяжкі сльози!... [2: 147].*

Найзворушливішим є третій фрагмент твору, в якому хлопчик ненадовго повертається до втраченого раю. Малого пастушка привітала дівчина, й:

*Неначе сонце засіяло,
Неначе все на світі стало
Моє... лани, гаї, сади! [2: 147].*

А втім, як це й не прикро, вірш не закінчується на оптимістичній ноті. Дитячі спогади навіюють авторові невідрадані роздуми про власне життя. Тарас Шевченко ніби досадує на Бога за те, що Господь не забрав його в недовгий момент щастя:

*Умер би, орючи на ниві,
Нічого б на світі не знав,
Не був би в світі юродивим,
Себе і (бога) не прокляв!.. [2: 147].*

У поезії "**На Великдень, на соломі...**" тема безталанного дитинства відтворена під іншим кутом зору. Головними героями твору стали селянські діти, що вихваляються отриманими на пасхальне свято подарунками. Сам предмет хвастощів є елементом соціальної характеристики персонажів, адже жоден із них не може показати друзям іграшку, книжку тощо. Тільки на честь Великодня малята отримали предмети щоденної необхідності: свитку, сорочечку, чобітки, шапочку, стрічку. І навіть такі буденні гостинці викликають неабияку радість, бо, скоріше за все, згаданого одягу в дітей просто не було, інакше цим би ніхто не вихвалявся.

Й ось серед гурту Кобзар виокремлює сирітку, для котрої і такі скромні радощі є недосяжною мрією. Поет показує, як згадки про батьківську турботу боляче ранять серце безпритульної дитини. Застосування слів із зменшено-пестливими суфіксами *сирітка, сиріточка, рученята* свідчить про авторське співчуття до героїні. Як бачимо, в Шевченкових віршах про знедолених дітей послідовно простежується важлива думка: кожна дитина заслуговує на щасливу долю.

Тема української природи також посідає важливе місце в Кобзаревому творчому доробку, що ввійшов у дитяче читання. З надзвичайною майстерністю письменник відтворив феєричну красу рідного краю. Так у вірші "**Садок вишневий коло хати...**" зображені ідилічні картини з життя українського села на тлі чарівної природи. Тут реалізовані авторські мрії про тихе родинне щастя, які так ніколи й не здійснилися. Напевне, тому в поезії наскрізними стали образи, важливі для всієї спадщини письменника, – це постаті матері та дівчат. Перший образ мовби осяяний світлом безмежної любові Шевченка до рідної матусі; другий, з одного боку, символізує вічну життєдайну силу, з іншого – акумулює авторські сподівання й на власну сім'ю.

Крім того, аналізований твір насичений значущими образами не тільки для самого поета, а й для будь-якого українця, адже батьківщину неможливо

увияти без вишневих садків, співу соловейків, сяйва чарівної зорі й, нарешті, без національної хати – осередку духовності нашого народу.

Картини гармонії людини та природи змальовані й у поезії **"Тече вода з-під явора..."** Наскрізним образом твору стала вода, котра уособлює як продовження життя, так і саме це життя. Емоційно-забарвлена лексика (*калинонька, качаточка, качечка, дітки, дівча*) створює особливо ніжну, лагідну атмосферу.

Уривок із поеми **"Сон"** (**"Дивлюсь, аж світає, край неба палає..."**) увійшов у дитяче читання як окремий пейзажний вірш. Мистецькою окрасою твору став персоніфікований образ української природи. Змальовуючи картину світанку, поет піднімається до філософського узагальнення нескінченності всесвіту:

*І нема тому почину,
І краю немає!* [2: 143].

Окрасою вітчизняної дитячої літератури став фрагмент з іншої Кобзарєвої поеми **"Княжна"**, відомий під назвою **"Село! – І серце одпочине..."** [1: 136]. Українське село, оспіване Тарасом Григоровичем, є втіленням найвищої досконалості – *"неначе писанка село"* [1: 136]), здійсненням Господньої волі: *"Сам Бог витає над селом"* [1: 136]. Анепіфоричний повтор лексеми *село*, замикаючи строфу в яскраве кільце, підкреслює авторське захоплення батьківщиною, до складу якої входять тисячі й тисячі таких мальовничих сіл. Самобутньою прикметою твору стали й елементи словесного живопису, зокрема контрастна колористика: *білі хати, зелений гай, сині гори* тощо. У цьому пейзажному ескізі Шевченків геній щонайвиразніше виявив свої дві неподільні сторони – поезію й живопис.

На нашу думку, письменник не тільки захоплювався неперевершеною красою рідного краю, а й послідовно проголошував важливу ідею: люди, які живуть серед такої краси, заслуговують на гарне життя.

Отже, у своїх геніальних віршах Тарас Григорович висловив гнівний протест проти жорстокого кріпосницького світу, що нівечить людські долі; розкрив багатий внутрішній світ дитини; втілює одвічні мрії своїх земляків про вільне, справедливе життя. І дуже добре, що маленькі українці ще з наймолодшого віку можуть долучитися до неповторного Шевченкового слова. Звичайно, потужний Кобзарів набуток не можна обмежувати завузькими рамками дитячої літератури. Проте й ті кілька поезій, які вивчаються й на уроках читання в початковій школі, й на заняттях із дитячої літератури можуть вельми багато дати для становлення громадян незалежної України.

Список використаних джерел і літератури

1. Рідне слово. Українська дитяча література: Хрестоматія: У 2 кн. / Упоряд. З.Д. Варавкіної, А.І. Мовчун, М.Ф. Черній. – К.: Либідь, 1999. – Кн. 1. – 400 с.

2. Українська дитяча література: Хрестоматія: У 2 ч.: Навч. посібник / Упоряд. І.А. Луценко, А.М. Подолинський, Б.Й. Чайковський. – К.: Вища шк., 1992. – Ч. 1. – 382 с.